

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 6/2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 3 від 30 жовтня 2019 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2019. — Вип. 6. — 122, [2] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

4. Карасик В. И. О типах дискурса. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://rus-lang.isu.ru/education/discipline/philology/disrurs/material/material2/>
5. Крячко В. І. Соціодіагностичний ракурс української ментальності : Монографія. Київ : Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2012. 248 с.
6. Мацевко-Бекерська Л. В. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. URL: <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/14.4.8.pdf>
7. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/chuzhyj>
8. Ушкалов Л. В. Моя шевченківська енциклопедія: із досвіду самопізнання. Харків — Едмонтон — Торонто : Майдан ; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2014. 602 с.
9. Фізер Дж. Філософія чи філо — софія Тараса Шевченка? *Слово і час*. 1990. № 5. С. 33–40.
10. Шкіцька І. Ю. Реалізація конфліктогенного потенціалу прямих і непрямих звертань. *Лінгвістичні дослідження : Збірник наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2017. С. 152–162.

УДК 811.161.2'42 Шевченко

Світлана Марцин, Олена Полозова

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ШЕВЧЕНКО У СВІТОВОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ ДОСВІДІ

У статті досліджено історію засвоєння творчості Шевченка у світовій перекладацькій практиці. Численність перекладів митця свідчить про глибоке сприйняття його ідей й актуальність порушених ним проблем не лише для України, а й усього світу. Ключові слова: літературна творчість Тараса Шевченка, переклад, шевченкознавство.

The article explores the history of mastering Shevchenko's works in world translation practice. The great number of translations of the artist testifies to the deep perception of his ideas and the relevance of the problems raised by him, not only for Ukraine but the whole world. Key words: literary creativity of Taras Shevchenko, translation, Shevchenko studies.

Поетичні твори Тараса Шевченка почали перекладати ще за життя митця. Уже із середини 50-х рр. XIX ст. з'являлися переклади віршів російською мовою. В останні десятиріччя XIX ст. поезії Шевченка друкують болгарською, польською, чеською, хорватською, німецькою, французькою, англійською мовами.

Різноманітні питання, пов'язані з історією перекладів творів Тараса Шевченка, з постатями — авторами цих перекладів, з порівняльним вивченням змістових, лексичних, стилістичних елементів перекладів та оригінальних українських текстів, привертала й привертають увагу таких дослідників, як О. Башманівський, М. Зимомря, Р. Зорівчак, Р. Кириченко, Л. Коломієць, М. Мушинка, С. Русакієв, О. Чередниченко.

Найбільша складність перекладу Шевченкової поезії полягає в закодованій у ній мовній картині світу на рівні реалій (*бандура, китайка, чумаки, вишиванка, кобзар, трісті музики*), національних символів (*калина, барвінок*), історичних алюзій (*Хортиця, Великий Луг, Коліївщина, Батурина, Суботів*), словесних образів, що є часто найкращими провідниками у світогляд поета (*«недвиги серцем»; «і сторч на море поглядав, мов на Іуду»; «щоб та печаль не перлася, як той москаль, у самотню душу»*) та насиченого асоціативного поля певних слів (*гомоніти, туга, журба*).

Перекладачі поезії Тараса Шевченка стикалися також і з іншими труднощами. Так, для текстів Шевченка характерний внутрішній зв'язок з народною творчістю й національний колорит, крім цього, одна з найскладніших проблем — це відтворення ритмомелодики оригіналу, поетичної інтонації Шевченка, з її мелодикою й пісенною природою, мова Шевченка в багатьох його творах переплетена із загальнонародною лексикою, містить елементи церковно-слов'янської мови, які часто мають різне смислове й художнє навантаження. Окремі твори мають своєрідне сатирико-саркастичне спрямування, а тому й важку для перекладу лексику. Наприклад, поема *«Кавказ»*, *«Неофіти»* чи *«Марія»*.

Перекладаючи Шевченка, важко поєднати зміст і форму першотвору, його емоційність. Аби подолати ці та інші труднощі, необхідно передусім відчувати дух доби, у яку жив і творив Шевченко, усвідомити трагізм його долі, ціну національних прагнень українського народу, стати на певний момент співучасником його історії. Лише тоді заклик Кобзаря *«і вражою злою кров'ю волю окропіте»* звучатиме для сучасного європейця природно й зрозуміло.

Утім, якість і досконалість художніх перекладів — це не єдиний чинник, який впливає на розуміння творів Шевченка читачами. Сприйняття творчості Кобзаря, без сумніву, залежить також від рівня освіченості читача, його обізнаності з основними віхами української історії, розуміння ролі Шевченка для розвитку української та світової літератури. Наприклад, славіст, науковець, культурний діяч чи студент-філолог осмислює творчість Шевченка у відповідних методологіях і бачить у ній справді геніальний витвір і національне духовне пророцтво. Читач молодшої генерації чи просто незнайомий з духовним надбанням слов'янського світу й України зокрема інтерпретує поезію Кобзаря як надмірно войовничу, що кличе лише до боротьби, зосереджену переважно на національно-патріотичних мотивах.

Однак, попри всі труднощі перекладу творів Т. Г. Шевченка у світовій практиці, зокрема й у європейській, понад 150 років не згасає зацікавлення поезією митця. У багатьох європейських країнах твори поета були актуальними, оскільки він усе життя присвятив боротьбі за високі, благородні людські ідеали, що є універсальними духовними цінностями. Поезія Т. Г. Шевченка виражає прагнення всіх народів до кращого, справедливого, вільного життя.

Мета розвідки — розглянути найвідоміші переклади творчої спадщини Т. Г. Шевченка й особистості перекладачів-шевченкознавців у Польщі, Болгарії, Чехії, Великобританії, Німеччині та Франції.

Високу оцінку Шевченковій творчості заслужено дають поляки. Вони називають Шевченка пророком, що тримає лютю й співає народові його власну рідну пісню. Так, поет Леонард Совінський ще в 1861 році написав працю про Тараса Григоровича, додавши до неї й переклад *«Гайдамаків»*. У своїй книзі він підкреслював: *«Велика це людина — Тарас Шевченко, велика вже сама собою, ще вища величчю дум мільйонів, що знайшли свій вияв у натхненній його пісні...»* [6].

У 1865 році у Львові з'явилася монографія про життя й творчість поета, автором якої був учасник польського повстання 1863 року Гвідон Батаглія. У XIX ст. переклади окремих віршів Шевченка з'являлися не тільки в газетах і журналах, що видавалися у Львові, Станіславі, Вільно, але й у варшавській пресі, а також у періодичних виданнях. Шевченківський «Кобзар» у перекладі Владислава Сирокомлі був виданий тричі. Зазначена монографія й переклади творів поета дозволяли широким колам польських читачів познайомитися з творчістю Т.Г. Шевченка. Польські письменники й діячі культури зазвичай читали його поезію в оригіналі. Прагнучи донести творчість українського поетичного генія до польського народу, вони також робили переклади польською мовою.

У XIX столітті перекладів творів Т.Г. Шевченка польською мовою було небагато, що можна пояснити жорстокою царською цензурою. Хоча в 1890 році в Женеві вийшла друком збірка віршів Т.Г. Шевченка польською мовою, проте вона була одразу заборонена. Деякі польські переклади творів Тараса Шевченка вміщувалися в газетах, зрідка виходили окремими виданнями вірші. Серед них заслуговує на увагу збірка перекладів Сидора Твердохліба «Вибрані вірші», що була видана у Львові в 1913 році.

Повільно, але неухильно на початку XX ст. кількість перекладів творів Шевченка росла, хоча цей процес усіляко гальмувався з політичних міркувань. У 1921 р. у Варшаві вийшов перший збірник поезій «Збірка популярної поезії», у 1930 р. у Станіславі другий — «Три вірші». Окрім перекладів творів Т.Г. Шевченка польською мовою, у 1936–1938 роках вийшла друком літературознавча праця Павла Зайцева «Шевченко і поляки», у якій також було вміщено декілька творів поета.

Після Другої світової війни популярність Тараса Шевченка в Польщі зростала. У 1955 році у Варшаві вийшло нове видання його вибраних творів, яке містило вісімдесят найкращих перекладів. Серед перекладачів поряд із Сочінським і Сирокомлем та іншими письменниками XIX ст., були прізвища Ярослава Івашкевича, Володимира Слободника, Ястребця-Козловського, Леона Пастернака. Книзі передувала стаття Володимира Сдободника, головного редактора видання. Була також спеціальна післямова Мар'яна Якубця, де подавалась історія шевченкіани в Польщі, йшлося про специфіку польських перекладів з української мови. До книги ввійшли два переклади «Заповіту», що були виконані відомими майстрами пера Ярославом Івашкевичем і Леоном Пастернаком.

У 1952 році вперше в Польщі було опубліковано переклад прози Тараса Шевченка, а саме його щоденника, зроблений Оленою Маркевич-Шанявською. У 1960 році Польський державний видавничий інститут видав твір митця «Подорож з приємністю і не без моралі» з післямовою перекладача Єжи Єндрієвича [6].

Мар'ян Якубець, сучасний польський літературознавець, член Польської академії наук професор Вроцлавського університету в праці «Шевченко і польська література» у 1961-му році сказав про Тараса Шевченка: «Найславніший польський поет і письменник Міцкевич мусив чекати цілі десятиліття, поки його твори завітали під стріхи, а твори Шевченка пішли в народ одразу, ставши його неподільною власністю. Сталось це тому, що Шевченко був найбільшим народним поетом з усіх поетів світу. З цього погляду український поет був вищим за Міцкевича і Пушкіна. ...Поезія Шевченка була явищем єдиним і неповторним. Для неї немає відповідника у світовій літературі» [6].

Український поет також відіграв важливу роль у творчій біографії найвидатніших болгарських поетів, а його твори, перекладені болгарською мовою, мали

великий вплив на творчість поетів-перекладачів. Найбільш яскраво це позначилось на становленні творчої особистості Райко Жинзіфова, Любена Каравелова, Петко Р. Славейкова.

Так, Райко Жинзіфов поряд зі своїми творами в книзі «Новоболгарська збірка», виданій 1863 року, у розділі «Гусляр Тараса Шевченка» вмістив болгарський переклад кількох творів українського поета — «Топола», «Течит вода в сино море», «Ветре буйний, ветре буйний», «За що ми сет черни вежди», «Удавена», «Катерина». Жинзіфов приділяв значну увагу у своїй творчості рідному фольклору, долі підневільного народу. А романтичні мотиви ранньої Шевченкової лірики, елегійні інтонації, доля ліричного героя, крах людських сподівань, безвихідь, створена соціальною реальністю, залишили помітний слід у творчості Р. Жинзіфова. Любен Каравелов був знайомий з перекладами Жинзіфова, але ставився до них негативно. Перший переклад поезій Шевченка, виконаний Любеном Каравеловим, датований 1864–1865 рр. Це підрядковий переклад поеми «Неофіти», що так і залишився неопублікованим. Разом з тим Каравелов опублікував 5 творів Тараса Шевченка у 1869–1971 рр.: «Учете се, братя мои» (1869), «Нащо мені чорні брови» (1870), «Породила мене мати», «Тече вода в синє море», «Иван Хус» (частина поеми «Єретик»). Каравелов підійшов до перекладів з великою відповідальністю, що стало однією зі складових його успіху [9].

Наприкінці 60-х — на початку 70-х рр. Петко Славейков теж почав перекладати твори Шевченка. Першим був переклад-стилізація «Минають дні, минають ночі»; у 1885 р. Славейков друкує переклади вірша «Думи мої, думи мої» («Мисли moi, мисли moi...»), а також уривки з поем «Причинна» та «Перебендя». Саме після знайомства з творами Шевченка Славейков створює свої історичні та соціально-побутові поеми «Кракра Пернишки», «Изворът на Белоногата», «Бойка войвода», «Милена» та ін. Не без впливів Шевченка Славейков починає використовувати потенціал болгарської народної поезії, її мотиви, образи, засоби виразності.

У XX столітті до перекладу творчості Шевченка долучився Димитр Методієв. У 1956-му році вийшов однотомник вибраних творів Шевченка в його перекладі. До 100-річчя від дня смерті українського поета Д. Методієв здійснив низку нових перекладів і видав зі своєю передмовою «Вибрані твори» Т. Шевченка у двох томах (1960), а до 150-річчя від дня народження митця вийшло повне видання «Кобзаря» (1964). Його переклади відзначаються високою художньою майстерністю, передають революційний пафос оригіналів, їхні художньо-стильові та ритміко-мелодійні особливості. За цю книжку в 1974 році Методієва відзначено літературною Премією імені Максима Рильського. Д. Методієв власноруч переклав і опублікував усього «Кобзаря». Йому також належить низка статей, присвячених українському поетові («Безсмертний син українського народу», «Тарас Шевченко», «Ми любимо Шевченка») [9].

Цілий ряд віршів Шевченка був перекладений чеською мовою. Чехи особливо вдячні митцеві за поему «Єретик», де він змалював героїчну постать Яна Гуса, присвятивши цей твір видатному чеському діячеві — Павлові Шафарику, який, прочитавши поему, був зворушений до сліз.

Вихід двотомного празького «Кобзаря» 1876 року мовою оригіналу привернув увагу видатного чеського поета С. Чеха, якому належать переклади уривків з творів «Катерина», «Утоплена» та «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!». С. Чех сприяв також популяризації творів Шевченка на сторінках редактованого ним

журналу «Květy», зокрема в 1894 був опублікований переклад Р. Єсенської вірша «У перетику ходила» під назвою «По горішки ходила» та ін. [7].

Особливо сприятливим для видавання творів Т. Шевченка в Чехословаччині був період 1919–1944 р., коли Прага стала головним осередком української еміграції. У 1919 р. в Празі було видано окремою книжкою поему Т. Шевченка «Єретик» в оригіналі (латинкою) з передмовою Степана Смаль-Стоцького та паралельним перекладом чеською мовою Франтішка Тихого.

У 1925 році в Празі було засновано Музей визвольної боротьби України, а 1936 року при ньому — окремий «Шевченківський відділ», що нараховував кілька сотень видань творів Т. Шевченка та праць про нього. Чеську шевченкіану у відділі представляла добірка поезій Шевченка в перекладі Ружени Єсенської та цінна документація про празьке видання «Кобзаря» 1875–1876 років з архіву празької друкарні Грегга.

У 1940 році празькі любителі творчості Т. Шевченка на основі матеріалів МВБУ вирішили перевидати його «Кобзар» з нагоди 100-ліття випуску першого видання. За основу перевидання було взято «народне видання Кобзаря» Євгена Вирового 1921 року, Дмитро Дорошенко написав до нього ґрунтовну передмову. Крім «Кобзаря» 1941 року, виданого за редакцією Дмитра Дорошенка та Степана Сірополька, у Празі під час Другої світової війни з'явилися ще три інші видання творів Т. Шевченка, а саме: Тарас Шевченко: Кобзар. Ювілейне видання (1941); Тарас Шевченко: Кобзар (1943); Тарас Шевченко: Поезія (1944) [7].

З 1946 року його твори чеською мовою виходили окремими книжками багато разів, зокрема, «Було колись в Україні» (1946), «Вибране з творів найбільшого поета і будителя України» (1951). Переклади здійснили М. Марчанова, З. Ніліусова, Я. Туречек-Ізерський, М. Біблова, Л. Фікар, М. Яріш, П. Кржічка, З. Бергрова та ін. Також 1953 року було видано «Кобзар» у перекладі З. Бергрової, 1955 і 1958 років було здійснено два переклади драми «Назар Стодоля». У 1950 і 1975 роках видано Шевченкову повість «Художник».

Майже всі поезії Шевченка відтворені англійською мовою. Багато з них мають по декілька інтерпретацій, зокрема «Садок вишневий коло хати» — одинадцять, а «Заповіт» — двадцять. Першими знайомили англomовного читача з творчістю Шевченка в Європі політичні емігранти з України й Росії А. Гончаренко, М. Драгоманов, О. Герцен, М. Огарьов, С. Степняк-Кравчинський та ін., популяризуючи його не лише як великого поета, а й як політичного діяча, борця за волю.

Глибокий аналіз і докладну інформацію про Шевченка знаходимо в працях Вільяма Ричарда Морфіла. Це відомий англійський славіст, професор Оксфордського університету. Уперше про поета він писав у 1876 р. Морфіл намагається перекладати Шевченка, а серед перших спроб перекладу був «Заповіт». Переклад сумлінний, але не дуже поетичний. Однак попри симпатію й повагу до українського поета як до борця проти кріпацтва, Морфіл був далекий від розуміння Шевченка [3].

На початку ХХ ст. серед перекладачів Шевченка англійською мовою виділяється Етель Ліліан Войнич — англійська письменниця й композитор, автор славнозвісного роману «Овід» («Гедзь», «TheGadfly»). У 1911 році в Лондоні вийшла збірка Шевченкових поезій «Шість ліричних віршів», що включала «Заповіт», «Мені однаково, чи буду...», «Минають дні, минають ночі», «Косар», «Минули літа молодії» (під назвою «Зима»), «Зоре моя вечірняя» (пролог до поеми «Княжна»). Кращі серед її перекладів — «Заповіт» (найдосконаліший з усіх дотепер відомих двадцяти двох англomовних тлумачень), «Зоре моя вечірняя», «Мені

однаково, чи буду». Безмежна щирість цих поезій проривається через переклади Е. Л. Войнич, адже їй вдалося зберегти багатство змісту й своєрідність стилю першотворів: прийом перенесення, повтори, мелодійність внутрішніх рим, риторичні звертання. Праці Е. Л. Войнич часто передруковуються й дотепер, що засвідчує їхню художньо-естетичну вартість. У збірці перекладів Т. Шевченка вміщено написані Е. Л. Войнич передмову та нарис життя й творчості Т. Шевченка.

Серед подальших англомовних перекладачів виділяється П. П. Селвер, який переклав низку віршових та прозових творів, зокрема «Заповіт», «І небо невмигте, і заспані хвилі...», лист до редактора журналу «Народное чтение» у другій редакції, уривки щоденника, повість «Художник» (останній переклад дотепер не опубліковано). Популяризації спадщини Шевченка сприяли також переклади К. Е. Б. Робертса — прозовий переклад «Катерини» (1915), віршовий — «Тарасової ночі» (1928), обидва у співавторстві з С. Вольською.

До шевченківського ювілею 1939 року з'явилися нові переклади англійського письменника Дж. Ліндсея та ірландського літератора П. Бресліна, опубліковані в англомовній російській періодиці. Прибуття до Англії близько 25 тисяч українців після Другої світової війни стимулювало зацікавлення творчістю Т. Шевченка серед широких кіл читачів.

Неперевершений внесок в англомовну шевченкіану зробила найталановитіша сучасна перекладачка української поезії Віра Річ. У 1960–1969 роках вона опублікувала переклади 51 твору Т. Шевченка (серед них — 9 поем) та уривка поеми «Княжна». Шістнадцять творів — «Причинна», «Неофіти», «Маленький Мар'яні» та ін. — опубліковано вперше. Більшість перекладів уміщено в збірці «Пісня з темряви» (1961). Від другої половини 1950-х років ця англійська поетеса не полишає українську поезію до кінця життя як її дослідник, популяризатор і талановитий перекладач. У статті-некролозі, уміщеній у газеті «The Times» від 25 січня 2010 року, відзначено, що В. Річ перекладала твори 47 українських поетів, найчастіше поеми й вірші Т. Шевченка. Ще 1961 року вийшла окрема збірка вибраних творів Т. Шевченка в її перекладі англійською мовою під заголовком «Song out of Darkness» («Пісня понад темрявою») зі вступними словами П. Сельвера й В. К. Метьюза, відомого англійського славіста й перекладача, який ще 1951 року видав у Лондоні (англійською мовою) наукове дослідження «Тарас Шевченко: людина і символ» [1; 3].

Віра Річ дбала про те, щоб знаходити точні відповідники українського слова в англійській лексично-семантичній системі, щоб якнайточніше змогти передати потрібний відтінок оригіналу, вона намагалася наблизити маловідомі західному світові зразки української поезії для кращого розуміння широкої англомовної громади поціновувачів поетичного слова й думки.

У 60-х роках ХХ ст. чимало творів Т. Шевченка переклав англійський режисер, письменник і перекладач Г. Маршалл, який у 1930–1933 роках навчався в Москві, був знайомий з О. Довженком та М. Бажаном [1].

Першим твором Кобзаря, про який дізналися в німецькомовному середовищі, дослідники вважають поему «Гайдамаки», яку в журналі «Щорічник слов'янської літератури, мистецтва й науки» 1843 року опублікував редактор цього видання, відомий славіст Ян Петер Йордан, звернувши на неї увагу німецькомовного загала [2].

Ширше ознайомлення в Німеччині з постаттю Шевченка пов'язане з буковинськими культурними колами 70-их років ХІХ ст. Ідеться про ті кола, яким була доступна як німецька, так й українська мови. Ініціатива походила від тірольського

поета Йоганна Георга Обріста, який учителював у Чернівцях. На підставі підрядників, які йому склали українські колеги, він видав 1870 року нарис про Тараса Шевченка. Видана Обрістом книга мала назву «Тарас Григорович Шевченко — український поет. Нарис життя». А от додатком до неї стали переклади поезії Шевченка — загалом 16 творів, серед яких були «Гамалія», «Іван Підкова», три частини з поеми «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Русалка», «Заповіт», «Утоплена».

Й. Г. Обріст зазначав, що його переклади були лише додатком до книги про Тараса Шевченка й лише спробою вільних перекладів. Перекладач користувався для цього прозовими підрядковими перекладами, зробленими на його прохання буковинськими письменниками. Використовуючи підрядники, Обріст не зміг досконало передати німецькою мовою першотвори, позаяк підрядковий переклад — це власне дослівний переклад твору й лише перший етап на шляху до художнього перекладу, саме тому вони зазнали чимало критики. Однак багато дослідників наголошують, що велика заслуга Георга Обріста полягає саме в тому, що він цією справою зайнявся. Можна вважати, що Георг Обріст є фундатором німецькомовної шевченкіани. Як автор згаданої вже книжки, він уперше дав ґрунтовну характеристику творчості Шевченка, порівняв його з поезією німецького поета Готфріда Бюргера, і цим привернув увагу німецьких вчених до української літератури. Й. Г. Обріст підготував у 70–90-х роках XIX ст. плідний ґрунт для глибшого сприйняття ідейно-тематичних аспектів Шевченкового художнього письма, його національної специфіки, історичної та естетичної колористики [8].

На помежів'ї XIX–XX століть плідно популяризували твори Шевченка в Німеччині Юлія Віргінія й Анна-Шарлотта Вуцькі. У 1914 році (до 100-ліття поета) журнал «Ukrainische Rundschau» підготував спеціальний шевченківський номер — статті про його творчість, спогади сучасників, пісні на слова поета. Найповніше німецькому читачеві Шевченко був представлений у XX ст. У Берліні 1951 року вийшла книжка Шевченка «Гайдамаки і інші поетичні твори», яку підготував Е. Вайнерт. Тоді ж у Москві німецькою мовою видано двотомне зібрання творів Шевченка під назвою «Der Kobzar», над яким працювала велика група перекладачів і науковців. Шевченків «Заповіт», який став своєрідною українською «Марсельезою», переклала німецькою мовою Гедда Ціннер. У 80–90-х роках XX ст. багато зусиль для поширення творчості Шевченка в Німеччині доклали Елізабет Котмайєр, Альфред Курелла, Рольф Гебнер та ін.

Засвоєння творчості Шевченка у франкомовному світі почалося в другій половині XIX ст. з книжки «Сентиментальна подорож по слов'янських країнах» французького дипломата барона Адольфа д'Аврїля, де містилися переклади уривків з поезій Шевченка «Тарасова ніч» і «Гамалія». У 1876 році французький літературо- та мистецтвознавець і перекладач Еміль Александр Дюран опублікував у «Журналі двох світів» ґрунтовну статтю про життя й творчість Шевченка під назвою «Національний поет Малоросії. Тарас Григорович Шевченко», яка надає повну біографію поета. Е.-А. Дюран володів українською мовою, що дозволило йому подати в статті переклади уривків деяких Шевченкових творів «Гамалія», «Гайдамаки», «Марія», «Садок вишневий коло хати...». Автор статті назвав Шевченка «не лише народним, але і національним поетом» і вважав, що «його велич перейшла кордони своєї країни і поширилася в Європі» [10: 6–7].

Французький учений-археолог, публіцист і мандрівник барон Жозеф де Бей, який не раз бував в Україні, зокрема в Києві, опублікував працю «В Новоросії. Спогади про одне відрядження» (1900), у якій подано повний переклад «Івана

Підкови». У 1920 році щотижневик «Франція і Україна» опублікував майстерно виконані поетом Фернаном Мазадом переклади віршів Шевченка «Садок вишневий коло хати...», «І ту широку долину...».

У повоєнні роки шевченкознавство у Франції набуває нового розвитку. Його центром стає кафедра україністики, створена 1952 року в Національній школі живих східних мов. На кафедрі працювали визначні україністи, серед яких Марі Шерер, яка опублікувала в сорок четвертому томі часопису за 1965 рік статтю «Шевченко — національний поет України», а також переклала уривки з Шевченкових творів, та Ілько Борщак, який опублікував для студентів-україністів підручник «Українські читання», у якому вміщено біографію й поезії Шевченка.

До 150-ї річниці від дня народження Шевченка вийшла збірка його вибраних творів у перекладі Ежена Гійвіка. Перекладав Е. Гійвік не з оригіналу, а з підрядника, який йому зробив друг-аматор поезії, поляк В. Пельц, що володів українською мовою. Збірка перекладів Е. Гійвіка відіграла велику роль в ознайомленні франкомовного читача з творчістю Шевченка і, попри наявні недосконалості, донесла до нього слово українського генія.

Відомі також віршовані переклади творів Шевченка, що увійшли до франкомовної «Антології української літератури XI–XX століть», випущеної європейським відділенням НТШ спільно з київським видавництвом Олени Теліги у 2004 році, зокрема, у ній вміщено поезії: «Мені однаково» — переклад Оксани Токаржевської і Шарля Тіяка, «І широку долину» і «Садок вишневий коло хати...» — Ф. Мазада, «Наймичка», уривки з поем «Марія», «І мертвим і живим...» — Марі-Франс Жакамон, «Єретик» — С. Борщак і Р. Мартеля, «Доля», «Минають дні» — Мирослави Маслоу, «Сон» (уривок з комедії) — Марі Шерер, «Неофіти» — М. Кузана, «Мені однаково» — О. де Токарі і Ш. Тіяка. Попри якісну нерівноцінність перекладів, вони все ж дають франкомовному читачеві уявлення про ідейно-художній світ Шевченка та його стилістичну палітру.

Розглянувши найзнаковіші переклади творчої спадщини Т.Г. Шевченка й особистості перекладачів у Польщі, Болгарії, Чехії, Великобританії, Німеччині та Франції, можна зробити висновок, що за більш ніж столітній досвід шевченківського перекладознавства, роботи над перекладами Великого Кобзаря тривають і сьогодні, оскільки геній українського народу заслуговує на визнання у всьому світі. Його творча спадщина це взірєць і джерело насаги для наступних поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башманівський О. Англомовні інтерпритації творів Т.Г. Шевченка. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 21. С. 199–205.
2. Зимомря М. Творчість Тараса Шевченка крізь призму німецькомовних інтерпретацій. *Слово і час*. 2013. № 7. С. 313–322.
3. Зорівчак Р. Англомовна поетична Шевченкіана — здобутки і сучасний стан. *Vsesvit*. 5.02.2010 р. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/884/41/>
4. Кириченко Р. Тарас Шевченко і Франція: до історії франко-українських культурних взаємин. *Українознавство*. 2004. № 3/4. С. 257–256.
5. Матвійшин В.Г. Українсько-французькі літературні зв'язки XIX — початку XX ст. : Монографія. Львів : Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 168 с.

6. Місяць Н. Початки польської шевченкіани. Волинь-Житомирищина. Історикофілологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 21. Житомир, 2010. С. 103. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/884/41/106>.
7. Мушинка М. Тарас Шевченко в Чехії та Словаччині. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2014. Вип. 1. С. 169–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2014_1_39
8. Наєнко М. Шевченків геній без кордонів. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер. Філологічні науки. 2014. № 1. С. 35–46.
9. Русакієв С. Тарас Шевченко і болгарська література. К., 1968. 336 с.
10. Чередниченко О. Шевченко у франкомовному світі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. К. 1 (46). 2013. С. 5–10.

УДК 821.161.2'18 Шевченко

Наталія Нестеренко, Людмила Нестеренко

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

НАЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Стаття присвячена дослідженню націоналістичного дискурсу у творчості Т. Шевченка, яка стала відгуком на розробку української ідеї на засадах свободи, рівності, братерства як теоретичної самосвідомості українського національного відродження, що було складовою всеєвропейського руху.

Ключові слова: Кирило-Мефодіївське товариство, національна ідея, національний дух, самоідентичність, свобода, рівенство, братерство, панславизм.

The article is devoted to the study of national discourse in the works of T. Shevchenko, which became a response to the development of the Ukrainian idea on the basis of freedom, equality, fraternity as a theoretical identity of the Ukrainian national revival, which was part of the European movement.

Key words: Cyril and Methodius Society, national idea, national spirit, self-identity, freedom, equality, brotherhood, Pan-Slavism.

Творчість Т. Шевченка є предметом досліджень уже понад півтора століття. У літературознавстві сформувався окремий науковий напрям «шевченкознавство», представлений кількома плеядами істориків, літературознавців, філософів. Від 20-х років ХХ століття в науці поєдналося кілька методологічних підходів, зокрема ідеологізована «боротьба за Шевченка». С. Павличко розмежувала шевченкознавців 20-х років на «революційних публіцистів», які прив'язували митця до революційного руху і відповідно дали початок наступному періодові українського радянського літературознавства, та вчених академічної орієнтації, які трактували Кобзаря «без купюр і фальсифікацій» [2].

Роль і місце Т. Шевченка в діяльності Кирило-Мефодіївського братства, національному русі та українському відродженні ХІХ століття дослідники оцінювали по-різному: від повного заперечення щодо причетності поета до міфологізації, гіперболізації (О. Гермайзе, О. Дорошкевич, А. Лобода, М. Новицький,

ЗМІСТ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: СУЧАСНА ФІЛОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРЧОСТІ (ДО 205-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИТЦЯ) 5

Світлана Єрмоленко

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО ЯК МОВНИЙ ЗНАК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. 6

Любов Мацько

ЗНАКОВИЙ КОД ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ДІАЛОЗІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КУЛЬТУР 14

Лариса Кравець

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ВИМІРИ РІДНОГО СЛОВА У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА 22

Олена Маленко

ДІАЛОГІЧНИЙ НАРАТИВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: АВТОРСЬКЕ МОДЕЛЮВАННЯ «СВОГО»
Й «НЕ-СВОГО» ЧИТАЧА 28

Світлана Марцин, Олена Полозова

ШЕВЧЕНКО У СВІТОВОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ ДОСВІДІ 34

Наталя Нестеренко, Людмила Нестеренко

НАЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА. 42

Анатолій Новиков

ДРАМАТУРГІЯ ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕАТРАЛЬНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ 48

Галина Сюта

ЦИТАТНІСТЬ ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ У ВИМІРІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХУДОЖНЬОГО ДОСВІДУ
Й ЛІНГВІСТИЧНОЇ РЕЦЕПЦІЇ 54

Сусанна Хавіна, Ірина Тураєва, Наталія Шевченко

ХУДОЖНЯ ВЕРСІЯ ЖІНОЧОЇ ДОЛІ В ДИСКУРСАХ ШЕВЧЕНКА Й ФРАНКА:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ (на матеріалі поем Т. Шевченка «Катерина»
та І. Франка «Сурка») 62

Ангеліна Ганжа

МОВНА АРХІТЕКТОНІКА СУЧАСНОЇ КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКИ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА . . . 70

МОВОЗНАВСТВО. ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЕТНОЛІНГВІСТИКА . . . 81

Володимир Борисов

ТЕОРЕТИКО-ДИСКУРСИВНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ
ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ. 81

Костянтин Голобородько

КОНЦЕПТУАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ НАРОДУ В ХУДОЖНЬОМУ МОВОМИСЛЕННІ
ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА 85